

Sochacka, Anna

Powody lokalizacji w Lublinie grunwaldzkiego wotum Władysława Jagielli

Res Historica 31, 21-36

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Sochacka
(Lublin)

Powody lokalizacji w Lublinie grunwaldzkiego wotum Władysława Jagiełły

Wotum króla Władysława Jagiełły za zwycięstwo wojsk polskich pod Grunwaldem w 1410 r. w postaci kościoła Najświętszej Maryi Panny i św. Brygidy, oddanego zakonowi brygidek sprowadzonych tu z Gdańska¹, każe zastanowić się, dlaczego na miejsce tej fundacji monarcha wybrał właśnie Lublin. Na to pytanie odpowiedź może być tylko hipotetyczna, dotyczy ono bowiem trudnych do uchwycenia w źródłach przesłanek kierujących wolą monarchy. Badacze dziejów klasztoru jako motyw decyzji wskazują szczególne względy króla dla Lublina wynikające z sentymentu do miasta zasłużonego w dobie nawiązywania unii polsko-litewskiej². Przymuszczone związki emocjonalne króla z Lublinem nie wyjaśniają jednak okoliczności jego konkretnych działań uświetniających miasto. Spróbujmy zatem rozpatrzeć aspekty politycznej i kulturowej pozycji Lublina w początkach XV w., a także szerszy kontekst inwestycji podejmowanych w tej części monarchii, mogące pośrednio świadczyć o kulisach interesujących nas decyzji i od innej strony oświetlić ewentualne przesłanki kierujące fundatorem³.

Lublin od momentu objęcia tronu polskiego przez Władysława Jagiełłę znalazł się w centrum jego monarchii, władztwa obejmującego Polskę, Litwę i Ruś. Położony przy nabierającym odtań pierwszorzędno znaczenia szlaku komunikacyjnym z Litwy do Europy Zachodniej⁴, łączącym Kraków i Wilno, stolice związanych unią państw, w ciągu kilkudziesięciu lat rządów pierwszych Jagiel-

¹ S. Kamińska, *Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie*, Gdańsk 1970; J. Swastek, *Święta Brygida Szwedzka i zakon Najświętszego Zbawiciela ze szczególnym uwzględnieniem klasztorów na ziemiach polskich*, Lublin 1986.

² S. Kamińska, *op. cit.*, s. 162–167; J. Swastek, *op. cit.*, s. 250–251.

³ O złożoności motywów fundacji monarszych zob. R. Michałowski, *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X–XII wieku*, Warszawa 1993; P. Pokora, *O dewocyjnych motywach donacji króla Władysława Jagiełły dla klasztorów wielkopolskich w świetle dokumentów*, [w:] *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk i J. Dobosz, Poznań 2000, s. 409–410.

⁴ H. Samsonowicz, *Przemiany osi drożnych w Polsce późnego średniowiecza*, „Przegląd Historyczny”, R. 64, 1973, z. 4.

lonów zyskał Lublin rangę równą stolicom prowincji państwa polskiego, co podkreśliło utworzenie przez Kazimierza Jagiellończyka w 1474 r. województwa lubelskiego⁵. Ten awans w dużej mierze zawdzięczało miasto Władysławowi Jagielle, darzącemu łaską nie tylko sam Lublin, ale troszczącemu się o rozwój całego otaczającego je terytorium, gdzie przez budowę i wyposażanie rezydencji, dworów, stacji myśliwskich, lokacje i uprzywilejowanie miast⁶, fundowanie nowych kościołów parafialnych⁷ król tworzył klimat sprzyjający podobnym działaniom innych właścicieli ziemskich.

Wśród królewskich inicjatyw pierwszorzędne znaczenie miały jednak inwestycje podejmowane w Lublinie, do którego Jagiełło często przybywał osobiście, zazwyczaj 2 razy w roku, gdy podróżując na Litwę i z powrotem, odbywał spotkania z członkami rady królewskiej żegnającymi lub witającymi monarchę. Źródła poświadczają pobyt Władysława Jagiełły w Lublinie 32 razy, a w dalszych

⁵ K. Myśliński, *Geneza dawnego województwa lubelskiego*, [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński i A. A. Witusik, (Lublin 1974), s. 9–25.

⁶ Por.: F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 43, Prace Historyczne, t. VI (1972); B. Nowak, *Lokacja Szczekarzowa (Krasnegostawu) z 1394 roku*, „Rocznik Chełmski” 1995, t. 1, s. 19–26; eadem, *Lokacja miasta Turubina*, „Rocznik Chełmski” 1996, t. 2, s. 51–57; R. Szczygieł, *Wpływ unii Polski z Litwą na rozwój urbanizacji pogranicza obydwu państw od końca XIV do XVI wieku*, [w:] *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. 3, red. W. Misztal i J. Styk, Lublin 2001, s. 137–145.

⁷ Najprawdopodobniej z fundacji króla Władysława Jagiełły powstały drewniane kościoły parafialne w ziemi łukowskiej: w Zbuczynie przed 1418 r. i w Trzebieszowie w l. 1418–1430, zob. S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*, „Roczniki Humanistyczne” 1964, t. 12, z. 2, s. 61, 63; w ziemi lubelskiej: w Parczewie przed 1401 r., zob. P. Szafran, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 161; E. Horoch, A. Kopruckowiak, R. Szczygieł, *Dzieje Parczewa 1401–2001*, Parczew–Lublin 2001, s. 14; w Urzędowie przed 1405 r., zob. K. Myśliński, *Początki miast Kraśnika i Urzędowa na tle rozwoju południowej Lubelszczyzny*, [w:] *Z dziejów powiatu kraśnickiego*, Lublin 1964, s. 11–27, i w Krzczonowie przed 1427 r., zob. *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej...*, cz. II, nr 278, s. 128; w ziemi chełmskiej: w Chełmie ok. 1392 r., Krasnymstawie ok. 1394 r. i Hrubieszowie między 1400 a 1409 r., w Lubomli w l. 1412–1414, w Czerniczynie przed 1424 r., Łopienniku Górnym ok. 1426 r. i Płońce przed 1429 r., zob. L. Bieńkowski, *Działalność organizacyjna biskupa Jana Biskupca w diecezji chełmskiej (1417–1452)*, „Roczniki Humanistyczne” 1960, t. 7, z. 2, s. 225–244; *Bullarium Poloniae*, ed. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, t. III, Romae–Lublina 1989, nr 1216; W. Czarniecki, *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w ziemi chełmskiej do początku XVII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, t. 48, s. 62, 63, 66, 67, 70, 73; autorzy mylnie odnoszą do Płonki w Chełmskiem zapiskę z 1422 r. o sołtysie Januszu, która niewątpliwie mówi o Płonkach w ziemi lubelskiej koło Kurowa, gdzie ów Janusz notowany jest na sołectwie w l. 1416–1446, zob. Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], *Księgi Ziemskie Lubelskie* [dalej: KZL], sygn. 1, s. 335; sygn. 10, k. 125v; zob. też *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III, Warszawa 1983, s. 184. Jagiełło przyczynił się też do powstania klasztorów Dominikanów w Hrubieszowie i Augustianów w Krasnymstawie, zob. L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 196, 235, 237.

20 terminach wizyty takie są wielce prawdopodobne⁸. W spotkaniach tych kilkakrotnie brali udział książęta i możni litewscy przybywający tu w celu omawiania z panami polskimi kwestii istotnych dla państw unijnych⁹. Obok władcy pojawiały się w Lublinie jego żony: Anna Cylejska była prawdopodobnie na zjeździe polsko-litewskim w 1403 r., a Zofia Holszańska w 1432 r. odbierała tu przysięgę wierności monarchii starosty Macieja Borka z Osiecznej¹⁰. Wybór Lublina jako miejsca ważnych spotkań władcy wynikał niewątpliwie z położenia w pobliżu granicy polsko-litewskiej i z istnienia tu odpowiedniej rezydencji – gotyckiego zamku zbudowanego przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego¹¹. Władysław Jagiełło starał się nadać tej siedzibie jak najświetniejszy kształt i wyposażenie, mające świadczyć o potędze i prestiżu monarchii. Dowodem dbałości o reprezentacyjny charakter zamku są zachowane do dziś freski w kaplicy św. Trójcy, ówczesnym kościele zamkowym zbudowanym na skarpie w obrębie murów otaczających wzgórze¹². Nowy władca zastał świątynię najprawdopodobniej w formie nieukończzonej, gdyż jeszcze w 1407 r. rajcy lubelscy finansowali jakieś prace przy kaplicy¹³. Czy chodziło o wznoszenie samej budowli, czy o wykończenie istniejącego już wnętrza – trudno dociec; nie jest wykluczone, że Władysław Jagiełło przyczynił się do ukończenia budowy, choć brak na to niezbitych dowodów źródłowych. Niewątpliwie jest natomiast nadanie na prośbę władcy przez biskupa krakowskiego Piotra Wysza (1393–1412) dziesięć z królewskich posiadłości w Bystrzycy, Kępku, Raciborowicach, Świdniku i Świdniczkę du-

⁸ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972; APL, KZL, sygn. 10, k. 352v, 386; sygn. 2, k. 37, 177v; Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Teki B. Ulanowskiego, rkps 8644, k. 6v-8, 103, 220.

⁹ A. Sochacka, *Zjazdy polsko-litewskie w Lublinie i Parczewie w czasach Władysława Jagiełły*, „Annales UMCS”, sec. F, vol. XLI/XLII, 1986/87, nr 3, s. 65–80.

¹⁰ G. Rutkowska, *Itineraria żon króla Władysława Jagiełły*, „Roczniki Historyczne”, R. 64, 1998, s. 65, 83.

¹¹ K. Myśliński, *Najstarszy Lublin – proces tworzenia się średniowiecznego miasta*, „Rocznik Lubelski” 1966, t. 9, s. 183; A. Rozwałka, *Sieć osadnicza w archidiakonacie lubelskim w średniowieczu. Studium archeologiczno-historyczne*, Lublin 1999, s. 117–125.

¹² Czas budowy kaplicy jest przedmiotem sporów historyków architektury, zrelacjonowanych przez A. Różycką-Bryzek (*Bizantyńsko-ruskie malowidła w kaplicy zamku lubelskiego*, Warszawa 1983, s. 11–13), która opowiedziała się zrazu za datowaniem jej budowy na początek lat 80. XIV w. (przed unią z Litwą). Ostatnio nową analizę danych architektonicznych opublikowała M. Brykowska (*Architektura królewskiej kaplicy św. Trójcy na zamku w Lublinie*, [w:] *Sztuka około 1400. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Polskich, Poznań, listopad 1995*, t. I, Warszawa 1997, s. 127–141), uznając kaplicę za dzieło Kazimierza Wielkiego z l. 1341–1370, co zdaje się przekonało A. Różycką-Bryzek (*Freski bizantyńsko-ruskie fundacji Jagiełły w kaplicy zamku lubelskiego*, Lublin 2000, s. 17), natomiast A. Rozwałka (*op. cit.*, s. 123) sugeruje wcześniejsze jej powstanie już za Władysława Łokietka.

¹³ K. Myśliński, *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317–1504*, Lublin 1962, s. 40.

chownym sprawującym funkcje prebendarzy Świętej Trójcy¹⁴ oraz inicjatywa i zasługa króla w wyposażeniu kaplicy przed 1418 r. w bogaty wystrój malarski¹⁵.

Laskawość Władysława Jagiełły dla Lublina zwracała uwagę historyków i stała się powodem domysłu przypisującego mu chęć uczynienia z tego ośrodka centrum politycznego państwa polsko-litewskiego, a w kaplicy zamkowej umiejscowienia nekropolii własnej rodziny¹⁶. Hipotezy tej nie potwierdzają dalsze badania, szczególnie przeczy jej brak cech epitafijnych w scenach przedstawiających króla na freskach lubelskich¹⁷, niemniej jednak ważne miejsce Lublina wiązać można z planami ustanowienia tu centrum religijnego i administracyjnego Kościoła. Takie zamiary króla ujawnione zostały w 1424 r., gdy udzielił poparcia staraniom biskupa chełmskiego Jana Biskupca o przyłączenie ziemi lubelskiej do diecezji chełmskiej i przeniesienie siedziby biskupiej do Lublina¹⁸. Wydaje się, że do tego rozwiązania obaj – król i Biskupiec – przygotowywali grunt już znacznie wcześniej. Wskazywać na to może fakt, że przed 1416 r. Jan nabył pod Lublinem dobra ziemskie (w tym roku w sądzie ziemskim lubelskim toczył się proces w bliżej niesprecyzowanej sprawie między kasztelanem lubelskim [Janem ze Szczekocin] i dwoma kmieciami *de Biscupe*¹⁹). Najpewniej chodziło o część Świdnika nazwaną w początkach XVI w. *Byskupye alias Swydnyczek*²⁰; nazwa miejsca pochodzenia wspomnianych w 1416 r. kmieci nawiązywała niewątpliwie do przy-

¹⁴ *Katalogi biskupów krakowskich*, oprac. J. Szymański, [w:] *Pomniki dziejowe Polski*, seria nowa, t. X, cz. 2, Warszawa 1974, s. 211–212.

¹⁵ Datę tę podaje inskrypcja umieszczona wśród fresków (A. Różycka-Bryzek, *Bizantyńsko-ruskie malowidła...*, s. 12); T. M. Trajdos czas ich powstania datował na l. 1407–1415 (*Treści ideowe wizerunków Jagiełły w kaplicy św. Trójcy na zamku lubelskim*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1979, t. 41, s. 316–320), co zanegowała A. Różycka-Bryzek, udowadniając, że prace nad freskami mogły trwać tylko przez 2–3 lata przed ukończeniem w 1418 (a nie 1415) – eadem, *Uwagi o referacie T. M. Trajdosa pt. „Treści ideowe wizerunków Jagiełły w kaplicy św. Trójcy na zamku lubelskim”*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1980, t. 42, s. 438.

¹⁶ T. M. Trajdos, *Treści ideowe wizerunków Jagiełły...*, s. 318, idem, *Od lubelskiej kaplicy do politycznych planów Jagiełły*, „Spotkania z Zabytkami” 1979, nr 2, s. 27; idem, *Treści ideowe i kręgi stylistyczne polichromii bizantyjskich w Polsce za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”, R. 3, 1983, s. 160–161; idem, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, t. I, Wrocław [itd.] 1983, s. 69.

¹⁷ A. Różycka-Bryzek, *Bizantyńsko-ruskie malowidła...*, s. 117–121.

¹⁸ Por. J. Fijałek, *Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, Lwów 1925, s. 293–294; J. Sawicki, *Jan Biskupiec biskup chełmski (1377–1452). Szkic biograficzny*, „Nasza Przeszłość” 1948, t. 4, s. 112; L. Bienkowski, *op. cit.*, s. 203.

¹⁹ APL, KZL, sygn. 10, k. 109v, 114, 314.

²⁰ *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III, Warszawa 1983, s. 235; *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. IV, Warszawa 1986, s. 29–30.

domku Jana Biskupca, którego jako właściciela czy dożywotniego użytkownika Świdnika Małego notują źródła w latach 1445–1451²¹. Najprawdopodobniej to dzięki nadaniu królewskiemu zyskał on tę posiadłość²² i można podejrzewać, że dar władcy dla jego spowiednika i kaznodziei, jednocześnie prowincjała polskich dominikanów²³, był związany z planami stworzenia w Lublinie ważnego centrum religijnego, w którym Biskupiec miał odegrać istotną rolę.

Myśl o połączeniu ziemi lubelskiej z terytorium diecezji chełmskiej mogła pojawić się już w latach 1410–1412 w związku z podjętymi przez króla działaniami, mającymi na celu przebudowę organizacji diecezjalnej łacińskiej metropolii halickiej, zakończonej przeniesieniem siedziby arcybiskupa halickiego do Lwowa²⁴. Podejrzenie, że już w tym czasie w formułowaniu królewskiej polityki kościelnej na wschodzie brał udział Jan Biskupiec umacniają jego zainteresowania misją katolicką na Rusi, a zwłaszcza w diecezji chełmskiej, co poświadcza chociażby utworzenie tam za jego prowincjalatu (1411–1417) nowych klasztorów dominikańskich, m.in. w Horodle i Hrubieszowie²⁵. Jako spowiednika łączyła

²¹ A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 59.

²² Świdnik w XIV i XV w. należał do klucza królewszczyzn pozostającego w dyspozycji starostów lubelskich (A. Sochacka, *Własność ziemska...*, wg indeksu).

²³ Jako spowiednik króla wymieniony jest dopiero w 1417 r. (U. Borkowska, *Królewszczyzn spowiednicy*, [w:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, Warszawa 2001, s. 186), ale fakt monarszej protekcji na biskupstwo wskazuje, że bliskie kontakty z Władysławem Jagiełłą musiał mieć znacznie wcześniej, chociażby z racji funkcji pełnionych w zakonie objętym szczególną troską króla (por. K. Kaczmarek, *Król Władysław Jagiełło wobec krakowskich szkół cystersów i dominikanów*, [w:] *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole–Warszawa 2005, s. 346–347). K. Piotrowicz przypuszczał, że obowiązki spowiednika mógł podjąć po powrocie w 1410 r. z soboru w Pizie (*Biskupiec Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 110–111). G. Głuch datuje je raczej od czasu soboru w Konstancji (*Dominikańscy spowiednicy i kaznodzieje Jagiellonów*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 3: *Dominikanie w Środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J. A. Spież, Poznań 2002, s. 246, 247). Na szczególnie osobiste przedstawienie w dokumencie z 1417 r. relacji króla z Biskupcem zwróciła uwagę A. Adamska, *Słowo władzy i władza słowa. Język polskich dokumentów monarszych doby średniowiecza*, [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, (Kraków 2006), s. 74.

²⁴ O planach modyfikacji struktury Kościoła na Rusi zob. J. Drabina, *Papiestwo – Polska w latach 1384–1434*, Kraków 2003, s. 58–59. Zgodę na podniesienie Lwowa do rangi stolicy metropolitalnej wydał Jan XXIII w sierpniu 1412 r., wtedy też nastąpiła nominacja na tę godność Jana Rzeszowskiego, który jednak do 1414 r. zwlekał z konsekracją i translacją katedry (*ibid.*, s. 59; J. Kurtyka, „*Senex ambulans*”. *Arcybiskup lwowski Jan Rzeszowski (1345/46–1436)*, „*Nasza Przyszłość*” 1992, t. 77, s. 65–68; S. Tylus, *Sieć parafialna łacińskiej archidiecezji halickiej w średniowieczu*, [w:] *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. M. T. Zahajkiewicz, S. Tylus, Lublin 1999, s. 156).

²⁵ L. Bienkowski, *op. cit.*, s. 232, 233, 235; J. Kłoczowski, *Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222–1972. Zarys dziejów*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 42; T. M. Trajdos, *Dominikanie i franciszkanie na ziemiach*

go z monarchą szczególna więź, a jego rady, traktowane jako poufne, dotyczyć mogły nie tylko życia duchowego penitenta²⁶. Był też Biskupiec zorientowany w stosunkach kościelnych w Lublinie, odwiedzał bowiem tutejszy klasztor dominikański w 1409 r.²⁷ i niewątpliwie pozostawał z nim w bliskim kontakcie w okresie sprawowania funkcji prowincjała²⁸.

W tym czasie w diecezji chełmskiej sytuacja była szczególnie dolegliwa dla króla z uwagi na nieufność wobec tamtejszego biskupa Stefana, przebywającego stale poza diecezją, oficjalnie z powodu braku dostatecznego uposażenia ośrodka w Chełmie, faktycznie zapewne ze względu na niechętny do niego stosunek Władysława Jagiełły²⁹. Tę absencję wykorzystano do uznania biskupstwa za wakujące – tak je określono w akcie unii horodelskiej w 1413 r., mimo że Stefan żył jeszcze do 1416 r.³⁰. Nasuwa się podejrzenie, że w kręgu Jagiełły pojawił się zamiar ewentualnej depozycji Stefana pod zarzutem nierezydowania w diecezji³¹ i powołania nowego biskupa, a być może także, przy tej okazji, przeniesienia jego siedziby do Lublina. Byłoby to czasowo zbieżne z zabiegami o budowę w tym mieście klasztoru Brygidek.

Sprowadzenie mniszek i mnichów z tego zakonu do Polski wiąże się z przekonaniem króla, że zwycięstwo wojsk dowodzonych przez niego pod Grunwaldem nad siłami zakonu krzyżackiego było spełnieniem proroctwa jego założycielki św. Brygidy Szwedzkiej³². Ta żyjąca w latach 1302–1374 mistyczka była propagatorką idei naprawy stosunków w Kościele osłabionym „niewolą awiniońską” papieży. Drogi przewyciężania zła wśród narodów chrześcijańskich

ruskich Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec władzy państwowej za panowania Władysława II Jagiełły, [w:] *Klasztor w państwie...*, s. 434; R. Szczygieł, *Lokacja miasta na prawie niemieckim i jego dzieje do końca XV wieku*, [w:] *Dzieje Hrubieszowa*, t. I, red. R. Szczygieł, Hrubieszów 2006, s. 99.

²⁶ Por. G. Głuch, *op. cit.*, s. 244.

²⁷ W tym czasie był przeorem klasztoru krakowskiego, a w Lublinie 11 kwietnia tego roku przebywał z ramienia prowincjała Jana Arnsberga (*Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. V, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1970, nr 1225).

²⁸ Kontakty Biskupca z klasztorem lubelskim (poza pobytami w Lublinie) umożliwiały też wizyty tutejszych dominikanów w siedzibie prowincjała w Krakowie, np. na posiedzeniach kapituły prowincjalnej; wiadomo, że w jego wyborze na prowincjała w 1411 r. brał udział przeor lubelski [J. Kłoczowski, *Klasztor dominikański w Lublinie w pierwszych wiekach swego istnienia w ramach prowincji polskiej (stulecia XIII–XVI)*, [w:] *Dominikanie w Lublinie. Studia z dziejów kultury*, red. H. Gapski, Lublin 2006, s. 41].

²⁹ A. Sochacka, *Biskupstwo chełmskie w polityce Władysława Jagiełły do 1417 roku*, „Res Historica” 2005, t. 20, s. 11–24.

³⁰ *Ibid.*, s. 23–24.

³¹ Rezydencja w diecezji była jednym z podstawowych obowiązków biskupa, por. *Biskup*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 591; J. Maciejewski, *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180–1320*, Kraków–Bydgoszcz 2003, s. 181.

³² *Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Liber beneficiorum*, t. III, (ed. L. Łętowski), [w:] idem, *Opera omnia*, t. XI, Cracoviae 1864, s. 301.

i ich przyszłe losy poznawała z wizji uznanych za objawienia Chrystusa, Matki Boskiej i świętych. Treść tych widzeń (m.in. zapowiedź upadku zakonu krzyżackiego jako kary za jego sprzeniewierzenie się zasadom chrześcijańskiego powołania rycerskiego), spisywana i rozpowszechniana szeroko w Europie, znana była też na dworze królewskim w Polsce³³. Fundacja – poza motywem ściśle dewocyjnym – miała pożądaną wymowę propagandową, podkreślającą rolę Władysława Jagiełły jako wykonawcy woli bożej. Plan swój pragnął król zrealizować na polach grunwaldzkich³⁴, lecz dalsze niepomyślne losy wojny i utrata zdobytych ziem uniemożliwiły jego realizację. Zatem wotum za zwycięską bitwę zbudowane zostało w Lublinie, gdzie w dziele tym wraz z królem uczestniczyli mieszczanie, wdzięczni niewątpliwie monarsze za otrzymane od niego przywileje³⁵.

Pierwszym śladem decyzji o lokalizacji fundacji w Lublinie jest wiadomość, że 13 listopada 1412 r. na życzenie króla przekazana została przybyłemu ze Szwecji pełnomocnikowi zakonu św. Brygidy Janowi Hoelwasserowi kaplica pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, św. Barbary i św. Zofii, istniejąca już od jakiegoś czasu na przedmieściu za murami Lublina, ufundowana i uposażona przez rajców skupionych w bractwie NMP. Przejęcie kaplicy wraz z przynależącą do niej ziemią miało umożliwić wzniesienie klasztoru św. Brygidy dla „wiecznej pamięci wspomnianego pana króla i jego przodków oraz poległych na wojnie z Krzyżakami”³⁶. W 1413 r. Hoelwasser został odwołany z lubelskiej placówki³⁷, co opóźniło organizację klasztoru, ale po kilku latach budowa musiała ruszyć i 27 października 1419 r. w Bodzentynie na dworze biskupa krakowskiego spotykamy Stefana i Mikołaja zakonników *conventus manasterii extra muros civitatis Lublinensis ordinis sanctarum Mariae Virginis et Brigittae ac S. Salvatoris sub regula s. Augustini*³⁸, zatem mnisi w Lublinie osiedli przed tą datą, może dla nadzorowania przygotowań do osadzenia tu zakonnic pochodzących z klasztoru w Gdańsku, co nastąpiło najprawdopodobniej między 1420 a 1423 r.³⁹.

³³ S. Kamińska, *op. cit.*, s. 10–16, 158–160; H. Wegner, *Brygida Szwedzka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, kol. 1115–1116.

³⁴ S. Kamińska, *op. cit.*, s. 160, 161; T. Nyberg, *Pierwsze dokumenty Władysława Jagiełły dla polskiego klasztoru brygidek*, „Zapiski Historyczne” 1974, t. 39, s. 70–71.

³⁵ O przywilejach Lublina zob. R. Szczygieł, *Lublin na przełomie XIV i XV wieku. Przesłanki rozwoju miasta*, [w:] *Kaplica Trójcy Świętej na Zamku Lubelskim*, Lublin 1999, s. 2, 6.

³⁶ T. Nyberg, *Pierwsze dokumenty...*, s. 72–73; J. Swastek, *op. cit.*, s. 252, 253.

³⁷ S. Kamińska, *op. cit.*, s. 164–165.

³⁸ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, oprac. S. Kuraś, cz. II, Lublin 1973, nr 229, s. 40. Być może byli to Stefan Holland z Gdańska, następcą Hoelwassera (J. Swastek, *op. cit.*, s. 267, 268) i Mikołaj Rastenburg wzmiankowany w 1425 r. (*Bullarium Poloniae*, t. IV, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, H. Wąjs, Romae–Lublini 1992, nr 1500).

³⁹ Ks. J. K. Marczewski, *Duszpasterska działalność Kościoła w średniowiecznym Lublinie*, Lublin 2002, s. 172–173; S. Kamińska przypuszczała, że obsadzenie fundacji lubelskiej przez przybyszów z Gdańska, pozostającego we władzy zakonu, budziło niechęć Jagiełły, którą przelamała perswazja Eryka króla duńskiego dopiero w l. 1424–1425 (*op. cit.*, s. 167–169).

Współcześnie z decyzją o budowie wotum grunwaldzkiego w Lublinie musiano podjąć starania o nową obsadę biskupstwa chełmskiego (zapis o wakacie na stolicy biskupiej w Chełmie sugeruje taką konieczność), a być może też, jak wskazałam wyżej, o powiększenie terytorium diecezji i przeniesienie jej stolicy. Jeśli tak było, to bardzo szybko dojść musiało do wycofania się z owych zamiarów. Skłonić do tego mogła sytuacja, jaka wynikła w związku z przesunięciem w 1412 r. Piotra Wysza z katedry krakowskiej na poznańską pod pretekstem jego choroby. Wywołało to wielkie oburzenie na króla i uznawanego za inspiratora tej decyzji Wojciecha Jastrzębca, nowego biskupa krakowskiego⁴⁰. Być może powstrzymało to realizację planu dotyczącego oderwania od diecezji krakowskiej ziemi lubelskiej, bo niewątpliwie zgoda na takie posunięcie dodatkowo obciążałaby tego ostatniego, obniżając autorytet potrzebnego królowi kanclerza. Innym, może istotniejszym, argumentem przeciwko podejmowaniu zmian terytorialnych w administracji kościelnej był konflikt między polskim biskupstwem kujawskim a zakonem krzyżackim dążącym do oderwania od niego archidiaconatu pomorskiego⁴¹ – jeśli w tym przypadku strona polska optowała za nienaruszalnością terytorium⁴², to niebezpieczne byłoby inne traktowanie przez nią praw diecezji krakowskiej. Na zaniechanie w tym czasie przez króla planów dotyczących zmian w diecezji chełmskiej może wskazywać powrót biskupa Stefana do czynności pontyfikalnych na jej terenie⁴³.

Możliwość połączenia sprowadzenia brygidek z ewentualnym planem erygowania w Lublinie siedziby biskupstwa, obejmującego także dotychczasowe terytorium diecezji chełmskiej, nasuwa nawiązanie w obu przypadkach do wiktorii grunwaldzkiej i analogiczne, jak w lubelskim kościele, wezwanie NPM i Rozesłania Apostołów nadane katedrze chełmskiej w momencie jej uposażenia w 1417 r.⁴⁴. Przesłanki do szczególnej admiracji ze strony króla w okresie po-

⁴⁰ T. Graff, „*Rex iniustus?*” *Z dziejów polityki kościelnej Władysława Jagielly na przykładzie zmian na stolicach biskupich w Krakowie i Poznaniu w 1412 r.*, [w:] *Sprawiedliwość – tradycja i współczesność*, red. P. Nowakowski, J. Smołucha i W. Szymborski, Kraków 2006, s. 23–36.

⁴¹ K. Bieszk, *Walka Zakonu Krzyżackiego z Polską o przynależność kościelną archidiaconatu pomorskiego*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 1934, t. 42, s. 21–27; A. Lidtke, *Walka księcia Jana Opolskiego Kropidły z krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji wrocławskiej*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 1932, t. 38, s. 1–132, szczególnie s. 55 i 63.

⁴² Przynależność archidiaconatu pomorskiego do diecezji wrocławskiej była atutem w walce o odzyskanie Pomorza przez Polskę (por. Z. Wilk-Woś, *W sprawie sporu o dwór biskupów wrocławskich na Biskupiej Górze pod Gdańskiem w I połowie XV w.*, [w:] *Biskupi, lennicy, żeglarze*, „Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza”, nr 9, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2003, s. 312).

⁴³ 12 I 1416 r. nadał dziesięciny dla parafii w Czernięcinie i mianował archidiacona, zob. A. Sochacka, *Biskupstwo chełmskie...*, s. 24.

⁴⁴ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. VI, oprac. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1974, nr 1819; M. Zahajkiewicz, *Kościół łaciński w Chełmie w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Chełm i Chełmskie w dziejach*, red. R. Szczygieł, Chełm 1996, s. 269–271; U. Borkowska, *Pietas regia. Formy królewskiej pobożności w późnośredniowiecznej Polsce*, [w:] *Król w Polsce...*, s. 54.

grunwaldzkim dla kolegium uczniów Chrystusa⁴⁵, i wyrażenia jej w wezwaniu lubelskiej fundacji, wynikały niewątpliwie ze skojarzenia kultu Dwunastu Apostołów w zakonie św. Brygidy⁴⁶ ze świętem Rozesłania Apostołów w dniu zwycięstwa grunwaldzkiego⁴⁷. Potęgowały one Jagiełłowe poczucie apostołowskiej misji na wschodzie i dążenie do pojednania Kościołów chrześcijańskich⁴⁸. Połączenie ośrodków w Lublinie i Chełmie, leżących na pograniczu dwu kręgów kultury religijnej, oraz nadanie tak przekształconej diecezji charakteru wotum za zwycięstwo grunwaldzkie mogło służyć upamiętnieniu i propagowaniu idei przyświecających działaniom króla w okresie tuż po Wielkiej Wojnie: ukazania siebie jako wykonawcy woli Boga karzącego zakon oraz konieczności współdziałania Zachodu i Wschodu tak w sferze politycznej (polsko-litewskie braterstwo broni tak skuteczne w tej bitwie), jak i religijnej, zwłaszcza dotyczącego unii kościelnej. Starania o podjęcie przez katolików dialogu z prawosławiem Władysław Jagiełło czynił już w końcu XIV w.⁴⁹, polska dyplomacja zabiegała o to na soborze w Konstancji⁵⁰, a troskę o powodzenie rozmów unijnych wyraził król m.in. w liście do Marcina V z 23 listopada 1420 r.⁵¹. Skala zaangażowania władcy Polski w propagowanie idei pojednania chrześcijan Wschodu i Zachodu musiała być na tyle duża, że w Europie spodziewano się, iż to za jego sprawą nastąpi unia z Kościołami wschod-

⁴⁵ Dzień Rozesłania Apostołów, czyli 15 lipca, przez króla i polski Kościół ustanowiony został w 1411 r. świętem narodowym, upamiętniającym rocznicę zwycięskiej bitwy, zob. *Joannis Dlugossii Annale seu cronicae inclitii Regni Poloniae*. Liber X et XI, ed. M. Plezia [et alii], Varsaviae 1997, s. 187; por. T. Lalik, *O patriotycznym święcie Rozesłania Apostołów w Małopolsce w XV w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1981, t. 26, s. 23–32; L. Wojciechowski, *Treści ideowe święta Rozesłania Apostołów w Polsce średniowiecznej. Zarys problematyki*, [w:] *Symbol Apostolski w nauczaniu i sztuce Kościoła do soboru trydenckiego*, red. ks. R. Knapieński, Lublin 1997, s. 324; U. Borkowska, *Pietas regia...*, s. 51.

⁴⁶ Por. T. Nyberg, *Nowe prace o zakonie brygidek w Prusach i Rzeczypospolitej*, „Zapiski Historyczne” 1974, t. 39, z. 4, s. 78.

⁴⁷ Por. L. Wojciechowski, *Treści ideowe...*, s. 315–319; U. Borkowska, *Pietas regia...*, s. 54.

⁴⁸ Porównywanie działań Władysława Jagiełły do misji Apostołów znalazło wyraz w mowach ogłoszonych przez Andrzeja Łaskarzyca w 1415 r. i kardynała Franciszka Zabarellę w 1417 r. w Konstancji oraz w określeniu go tym mianem przez Jana Długosza, zob. L. Wojciechowski, *Treści ideowe...*, s. 323. O związku wątku apostołowskiego pobożności Jagiełły z kwestią współlistnienia dwu obrządków chrześcijańskich w jego monarchii zob. C. Deptuła, *Z zagadnień relacji pomiędzy sztuką, polityką i programem unii kościelnej w państwie polsko-litewskim XV wieku*, „Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL”, 1995–1996, z. 24–25, s. 133–142.

⁴⁹ T. M. Trajdos, *Metropolici kijowscy Cyprian i Grzegorz Camblak*, „Balcanica Posnaniensia”, 1985, t. 2, s. 216–218; J. Drabina, *Modele koegzystencji wyznaniowej w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Współlistnienie religii i wyznań w Polsce dawnej i współczesnej*, red. J. Drabina, Kraków 1994, s. 23–29; C. Deptuła, *op. cit.*, s. 135–142.

⁵⁰ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004, s. 274–276; T. Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 207–209.

⁵¹ J. Drabina, *Papiestwo...*, s. 71–72.

nimi⁵². Na aktualność problemu unii Kościoła i Cerkwi w momencie uposażania katedry wskazuje zbieżność czasowa tego aktu (z 16 sierpnia) i listu wysłanego do ojców soboru w Konstancji z 25 sierpnia, w którym Władysław Jagiełło i książę Witold opowiedzieli się za złagodzeniem nakazu rebaptyzacji prawosławnych przyjmowanych do wspólnot katolickich, co można uznać za gest zmierzający do zjednoczenia chrześcijan⁵³. Przymuszczałnie wtedy, na sierpniowym spotkaniu w Nowym Korczynie, na którym był obecny świeżo wybrany biskup chełmski Jan Biskupiec⁵⁴, podnoszono kwestię unii kościelnej, a niewykluczone, że także roli, jaką w tym dziele miał pełnić ośrodek w Chełmie. Król dopiero w tym roku zdecydował się zapewnić biskupstwu chełmskiemu środki egzystencji, gdyż śmierć biskupa Stefana⁵⁵ usunęła przeszkody do osadzenia w Chełmie Jana Biskupca. Skromna dotacja (w 1417 r. były to cztery wsie, w 1419 król dodał dalsze dwie, a przed 1428 r. jeszcze jedną)⁵⁶, jaką przeznaczył król na utrzymanie swego niezmiernie cenionego doradcy jako biskupa, i budowa jedynie drewnianej katedry, która wkrótce podupadła⁵⁷, pozwalają przypuszczać, że tę siedzibę swego faworyta król traktował jako tymczasową. Domniemany plan związany z Lublinem wyjaśniałby powody niewielkiej hojności władcy, przewidującego zmianę sytuacji finansowej biskupa wraz z oddaniem pod jego jurysdykcję ziemi lubelskiej. Dlaczego jednak zmiany terytorialnej nie przeprowadzono w 1417 r.? Zapewne nie był to dogodny moment ze względu na sytuację w Kościele powszechnym w czasie obrad soboru w Konstancji – gdy Polska odstąpiła w 1415 r. od popie-

⁵² A. Grabski, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV–XV w.*, Warszawa 1968, s. 321–326; W. Szymborski, *Władysław Jagiełło – władca idealny czy święty?*, [w:] *Sprawiedliwość – tradycja...*, s. 60.

⁵³ J. Kłoczowski *Jagiello i Witold wobec prawosławnych; próba ich dowartościowania w 1417 roku*, [w:] *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII w.*, Toruń 1992, s. 175–179.

⁵⁴ Ostatni raz jako prowincjała wymieniają go źródła 8 V 1417 r., zaś *electus Chelmensis* po raz pierwszy nazwany jest w akcie z 16 sierpnia tego roku; papieską nominację uzyskał na prośbę Władysława Jagiełły w 1418 r., zob. T. Graff, *Episkopat...*, s. 168.

⁵⁵ A. Sochacka, *Stefan (zm. 1416/1417), biskup chełmski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 42, Kraków 2005, s. 147–149.

⁵⁶ *Zbiór dokumentów małopolskich...*, cz. VI, nr 1819; cz. VII, oprac. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Warszawa 1975, nr 1881; L. Bieńkowski, *op. cit.*; W. Czarnecki, *Sieć osadnicza w ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, „Rocznik Chełmski” 1997, t. 3, s. 28, 32, 33; K. Szulej, *Dyplomy kancelarii Władysława Jagiełły dotyczące jego stosunków z episkopatem Polski i Litwy*, „Roczniki Humanistyczne”, R. 49, 2001, z. 2, s. 74. Dochody z biskupstwa chełmskiego w kilka lat później szacowano na 200 florenów, przy 10 tys. florenów wpływających do skarbcza biskupstwa krakowskiego (w bulli z 17 X 1424 r. o zmianie przynależności diecezjalnej powiatu lubelskiego: Z. Starnawski, *Źródła do dziejów sporu o przynależność diecezjalną powiatu lubelskiego w XV w.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL”, R. 11, 1964, z. 4, nr 1, s. 164; *Bullarium Poloniae...*, t. IV, nr 1415). Odosobniona jest ocena T. M. Trajdosa, że „nowemu biskupowi z prezenty królewskiej stworzono dobre warunki działania”, zob. *Dominikanie i franciszkanie...*, s. 435).

⁵⁷ L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 200–203; M. Zahajkiewicz, *Kościół łaciński w Chełmie...*, s. 271.

rania Jana XXIII, wszelkie tego typu decyzje uległy zawieszeniu aż do wyboru w końcu 1417 r. Marcina V⁵⁸.

Jako właściwy czas na zmiany uznano początek nowego pontyfikatu w diecezji krakowskiej, gdzie w lipcu 1423 r., po przeniesieniu na arcybiskupstwo gnieźnieński Wojciecha Jastrzębca, ordynariuszem został Zbigniew Oleśnicki, długoletni pracownik kancelarii królewskiej i dyplomata. Król skorzystał z łaskowości papieża zabiegającego o udział Polski w krucjacie antyhusyckiej⁵⁹ i przed 17 października 1424 r. skierował do Mikołaja V prośbę o zgodę na przyłączenie ziemi lubelskiej do diecezji chełmskiej uzasadnioną potrzebą lepszej dotacji dla ubogiego biskupstwa, oddaleniem ziemi lubelskiej od Krakowa (6 dni drogi) w przeciwieństwie do bliskości Chełma (2 i pół dnia) i pomocą dla Jana Biskupca w pracy nad „sprowadzeniem odstępców (sc. schizmatyków, prawosławnych) na drogę prawdy”⁶⁰. Papież był skłonny do udzielenia pozytywnej odpowiedzi na prośbę Władysława Jagiełły: bullą z 17 października 1424 r. wyraził aprobatę rozszerzenia, a 4 listopada – przeniesienia jej siedziby do Lublina, miasta „ludnego i wyróżniającego się w tych stronach, oraz murem pięknie otoczonego”⁶¹. Ten sposób rozwiązania problemu uposażenia biskupstwa chełmskiego uszczuplał dochody i zasięg władzy Oleśnickiego, co mogło być dla króla politycznie korzystne, osłabiało bowiem ambitnego, ceniącego swą niezależność hierarchę. Za inspirację całej sprawy obwiniał on Jana Biskupca⁶², najpewniej w zgodzie z prawdą. Decyzja o wszczęciu starań w Stolicy Apostolskiej zapaść mogła podczas spotkania króla oraz przedstawicieli szlachty i bojarów ziem lubelskiej, a także chełmskiej 9 lutego 1424 r. w Parczewie, na którym był obecny Jan Biskupiec⁶³. Biskup krakowski Zbigniew zdołał jednak skutecznie zablokować wcielenie w życie zamysłu odwrwania ziemi lubelskiej od jego diecezji, uzyskując w styczniu 1426 r. pozytywne dla siebie oddanie przez Marcina V sporu do rozstrzygnięcia przez kardynała Lucidusa de Comitibus⁶⁴. Oznaczało to wycofanie się papieża z wcześniejszych decyzji, co nie wróżyło powodzenia planom króla i Biskupca. Wydaje się, że już wtedy

⁵⁸ J. Drabina, *Papiestwo...*, s. 62, 65.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 82–87.

⁶⁰ Bulla polecająca arcybiskupowi gnieźnieńskiemu przeprowadzenie czynności związanych z proponowanymi zmianami zob. wyżej przyp. 56; por. też J. Drabina, *Papiestwo...*, s. 144.

⁶¹ Z. Starnawski, *op. cit.*, nr 2, s. 165–167.

⁶² Świadczy o tym skarga do papieża wniesiona przez Oleśnickiego w styczniu 1425 r., zob. Z. Starnawski, *op. cit.*, nr 4, s. 170–172. Także w liście panów zgromadzonych w tym samym czasie na zjeździe w Sieradzu do papieża jest mowa o tym, że król wiedziony był żądaniem i prośbami Biskupca, *ibid.*, nr 3, s. 168–170.

⁶³ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Teki B. Ulanowskiego, sygn. 8644, k. 68–69; por. A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej w późnym średniowieczu* – artykuł złożony do druku w pracy zbiorowej *Przestrzenie szlacheckiego samorządu. Miejsca obrad sejmików i zjazdów szlacheckich w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. J. Ternes.

⁶⁴ Z. Starnawski, *op. cit.*, nr 5, s. 172–174; T. Graff, *Episkopat...*, s. 104.

uznali oni swą porażkę, a król i Biskupiec (urazony bezpardonowym atakiem Oleśnickiego, który posunął się do oszczerczego obwinienia go także o rozłam wśród dominikanów prowincji polskiej) wycofali swą prośbę, aby nie wzbudzać sporów i waśni⁶⁵. Wyrok Lucidusa z 21 czerwca 1426 r., nakazujący przywrócenie związku ziemi lubelskiej z diecezją krakowską⁶⁶, był jedynie przypiecztowaniem fiaska planów powołania biskupstwa lubelskiego. Dopiero wtedy, gdy stało się jasne, że Oleśnicki zdoła obronić swój stan posiadania, król zdecydował o uposażeniu klasztoru Brygidek, co może świadczyć, że wcześniej, w przewidywaniu ulokowania siedziby biskupiej w Lublinie, brał pod uwagę konieczność innego rozdysonowania majątkiem, uwzględniającego potrzeby planowanej katedry. Plany związane z Lublinem były najpewniej przyczyną zwlekania przez Jana Biskupca z powołaniem kapituły chełmskiej, której nie było jeszcze 31 grudnia 1424 r., gdy zamiast niej występowało 19 rektorów kościołów parafialnych, a pojawiła się wkrótce potem i otrzymała uposażenie od Władysława Jagiełły 12 marca 1429 r.⁶⁷

Gdy 1 kwietnia 1426 r. Władysław Jagiełło wydał przywilej zawierający darowizny na rzecz lubelskich brygidek⁶⁸, była już zbudowana gotycka świątynia⁶⁹, z której w dzisiejszym kościele powizytkowskim przetrwały mury i fragment fryzu zdobiącego górne partie ścian nawy zwieńczonej początkowo drewnianym stropem. Wykonawcami kościoła, według późniejszej tradycji, mieli być jeńcy wzięci na wojnie z zakonem krzyżackim⁷⁰. Nowy kościół stał się pomnikiem

⁶⁵ *Joannis Dlugossii Annales...*, lib. XI (1413–1430), Varsaviae 2000, s. 208–209. Decyzja taka mogła nastąpić już w lutym–marcu 1426 r., gdy król dłuższy czas przebywał na terenie diecezji chełmskiej w Krasnymstawie (A. Gąsiorowski, *Itinerarium...*, s. 83), gdzie towarzyszył mu biskup chełmski (np. 25 i 26 III – *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*. Wyd. X. Liske, A. Prochaska, O. Pietruski, Lwów 1868–1906, t. V, nr 37; *Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku*, Wyd. A. Prochaska, Lwów 1890, nr 56).

⁶⁶ Z. Starnawski, *op. cit.*, nr 6, s. 174–177.

⁶⁷ P. Pałka, *Powstanie katedralnej kapituły obrządku lacińskiego w Chełmie i przeniesienie jej do Krasnegostawu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL” 1970, t. 17, z. 5, s. 17–18; P. Kałwa, *Przywilej fundacyjny Władysława Jagiełły dla kapituły chełmskiej z roku 1429*, „Kwartalnik Historyczny” 1933, t. 47, s. 73–77.

⁶⁸ *Zbiór dokumentów małopolskich...*, cz. VII, nr 1996: król ogłaszał, że dla czci NMP, Wszystkich Świętych, Rozesłania Apostołów i błogosławionej Brygidy, za przyczyną której „otrzymaliśmy upragniony rezultat czynów naszych, zwłaszcza wojen, które toczyliśmy za ojczyznę i nasz naród przeciw Krzyżakom i pruskim nieprzyjaciołom [...] kościół z klasztorem braci i sióstr zakonu Najświętszej Marii Panny i błogosławionej Brygidy [...] na przedmieściu miasta naszego Lublina wzniesiliśmy, założyliśmy, postawiliśmy i ufundowaliśmy”.

⁶⁹ Nastąpić to mogło ok. 1420 (J. K. Marczewski, *op. cit.*, s. 172); dokument z 1426 r. mówi o tym w czasie przeszłym.

⁷⁰ Legenda ta trwa nadal, zob. *Lublin. Przewodnik*, Lublin 2000, s. 252. Być może jest ona skutkiem skojarzenia przez późniejszych historyków intencji przyświecającej fundacji oraz informacji o skierowaniu części jeńców spod Grunwaldu pod straż na zamek lubelski (*Joannis Dlugossii Annale...*, lib. X et XI, s. 125; S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork 2010, s. 461–463). W rzeczywisto-

grunwaldzkim; znalazło to wyraz nie tylko w wezwaniu Rozesłania Apostołów, ale i w określaniu kościoła wezwaniem Matki Boskiej Zwycięskiej, użytym już w 1425 r.⁷¹.

Jagiello na uposażenie brygidek przeznaczył wieś Czerniejów, półtorałanowy stary folwark pod Lublinem należący do kaplicy dającej początek fundacji, drugi folwark z dworem i 2 łanami ciągnącymi się do rzeki Bystrzycy, dziesięcinę z miar pobieranych w młynach królewskich w Lublinie i w Chłopiu⁷², nadał im prawo korzystania z drewna budulcowego i na inne potrzeby z lasów królewskich, prawo łowienia ryb w lubelskich stawach królewskich przez 1 rybaka na zaopatrzenie klasztoru, ale także darował 40 grzywien rocznie z cła pobieranego w Lublinie i Chełmie⁷³, co może było reminiscencją planów połączenia tych dwu ośrodków w obrębie jednej diecezji. Nowi właściciele podlubelskich folwarków podjęli działania mające usprawnić gospodarkę, czego śladem jest zanotowany w 1427 r. proces między Mikołajem, zarządcą klasztoru, a szlachcicem Piotrem z Radawca o zbiegłego kmiecia Jana zwanego Nathoczny⁷⁴.

Otrzymane darowizny nie zadowolily jednak kapituły generalnej zakonu, która w 1429 r. uznała je za nieodpowiadające potrzebom i zażądała lepszego urządzenia pomieszczeń i bogatszego uposażenia⁷⁵. Król przyjął prawdopodobnie argumenty brygidek, bo w 1431 r. powiększył do dwóch liczbę rybaków utrzymywanych przez klasztor na stawach królewskich⁷⁶, a w roku następnym wystawił nowy akt fundacyjny, w którym, prócz dotacji wyszczególnionych w 1426 r., wśród posiadłości klasztoru widzimy dawniej królewską wieś Skrzynice; Jagiello

ści zatrudnienie jeńców pojmanych pod Grunwaldem przy pracach budowlanych raczej nie mogło mieć miejsca, gdyż wzięci wtedy do niewoli byli rycerzami (w bitwie nie brała udziału piechota chłopska), których dłuższe przetrzymywanie i zmuszanie do pracy naruszałoby ich godność, por. D. Piwowarczyk, *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 1998, s. 212. Wprawdzie krzyżacy jeńcy skarżyli się, że w niewoli byli maltretowani, a nawet mordowani [zob. M. Pelech, *W sprawie okupów za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409–1411)*, cz. I, „Zapiski Historyczne” 1987, t. 52, z. 1, s. 147], ale mogło się to odnosić do niewoli litewskiej, książę Witold bowiem nie liczył się zbytnio z obyczajem rycerskim. Zatrudnianie jeńców możliwe jednak było w stosunku do osób plebejskiego pochodzenia, których brano w trakcie wojen dla demograficznego osłabienia przeciwnika, a zarazem uzyskania osadników i przydatnej siły roboczej.

⁷¹ W suplice wniesionej do kurii papieskiej przez Mikołaja Rastenburga, jeszcze niekonsekrowanego brata z klasztoru *De Triumpho sanctorum Mariae Virginis et Brigidae extra muros oppidi Lublin* w sprawie pozwolenia na wstąpienie do zakonu o ściślejszej niż benedyktyńska regule (*Bullarium Poloniae...*, t. IV, nr 1500).

⁷² Wieś dziś nieistniejąca, graniczyła z Wrotkowem i Dziesiątą, zob. *Osady zaginione i o zmienionych nazwach historycznego województwa lubelskiego*, oprac. S. Wojciechowski, A. Sochacka, R. Szczygieł, *Dzieje Lubelszczyzny*, t. IV, Warszawa 1986, s. 39–40.

⁷³ *Zbiór dokumentów małopolskich...*, cz. VII, nr 1996; J. Swastek, *op. cit.*, s. 255–257.

⁷⁴ APL, KZL, sygn. 2, k. 11.

⁷⁵ S. Kamińska, *op. cit.*, s. 173–174.

⁷⁶ *Zbiór dokumentów małopolskich...*, cz. VII, nr 2085.

zwolnił też od podatków i robocizn na rzecz króla łąn nad Bystrzycą darowany zakonnicom przez mieszczanina Mikołaja Tłusto⁷⁷.

Świątynie pozostające pod opieką władcy dostawały też z jego rąk wyposażenie w sprzęty kościelne, naczynia i kosztowne szaty liturgiczne. Niewątpliwie jest więc, że lubelskie fundacje Władysława Jagiełły obejmowały i takie dary. Potwierdza to Jan Długosz, gdy wspomina, że otrzymane za życia króla kosztowności i paramenta z klasztoru Brygidek zostały wywiezione jeszcze w pierwszej połowie XV w. do ich macierzystego klasztoru w Gdańsku⁷⁸ – o ich dalszych losach nic nie wiadomo.

Jednocześnie z budową kościoła i klasztoru Brygidek na zamku lubelskim trwały prace nad freskami w kaplicy królewskiej⁷⁹. Osobisty motyw fundacji przez Władysława Jagiełłę malowideł bizantyńskich, podkreślany przez Jana Długosza⁸⁰, wydaje się zbyt wąty do wyjaśnienia fenomenu umieszczenia ich w najważniejszych ośrodkach władzy królewskiej i kościelnej ówczesnej Polski. Przymuszczałnie chodziło królowi nie tylko o własny komfort estetyczny, miał też najprawdopodobniej na celu zbliżenie kulturowe i religijne dwu części swego władztwa, stworzenie dzieł ukazujących możliwość wzajemnego czerpania z dorobku katolików i prawosławnych⁸¹. Zamek w Lublinie był dobrym miejscem do propagowania tych idei ze względu na wspomniane już częste wizyty monarchy w otoczeniu przedstawicieli elity politycznej i intelektualnej, zwłaszcza spotkania z Litwinami, a także goszczenie posłów zagranicznych.

Troska Władysława Jagiełły o stworzenie w Lublinie silnego centrum religijnego, godnego katedry biskupiej, wyrażała się też w poparciu udzielanym tutejszemu klasztorowi Dominikanów, gdzie w początkach XV w. do kościoła św. Stanisława sprowadzona została ze wschodu relikwia Krzyża Świętego, która w krótkim czasie stała się przedmiotem kultu okolicznych mieszkańców⁸².

⁷⁷ *Ibid.*, nr 2113; S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*, Wrocław 1971, s. 70; A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 62.

⁷⁸ *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. III, wyd. L. Lętowski, [w:] *Joannis Długossii... Opera omnia*, t. X, Kraków 1864, s. 302.

⁷⁹ Zob. wyżej, przyp. 15.

⁸⁰ *Joannis Długossii Annales...*, lib. XI et XII (1431–1444), ed. C. Baczkowski [et alii], *Varsaviae* 2001, s. 126.

⁸¹ Bezpośredni związek fresków lubelskich z zabiegami o unię kościelną jest przedmiotem dyskusji w historiografii, por. T. M. Trajdos, *Benedyktyni na Łyścu za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, „Roczniki Historyczne”, R. 50, 1984, s. 28–29; idem, *Treści ideowe i kręgi...*, s. 157; J. Wysokiński, *Kościół łaciński na ziemiach Korony i Litwy w początkach panowania Jagiellonów*, „Przegląd Historyczny” 1985, t. 76, s. 549–550; C. Deptuła, *op. cit.*, s. 133–142. Autorzy są jednak zgodni co do wymowy połączenia stylów Wschodu i Zachodu w duchu jedności wiary chrześcijańskiej. P. Mrozowski sądzi, że król chciał podkreślić, iż „sprawuje władzę nad poddanymi reprezentującymi oba odłamy chrześcijaństwa” (*Sztuka jako narzędzie władzy królewskiej w Polsce dojrzałego i późnego średniowiecza*, [w:] *Król w Polsce...*, s. 99).

⁸² Nastąpiło to zapewne około 1420 r., zob. L. Wojciechowski, *Sanktuarium Krzyża Świętego w Lublinie. Problem genezy*, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red.

Wprawdzie nie ma źródłowo poświadczonych związków tego faktu z działaniami króla, ale bliskie relacje łączące Władysława Jagiełłę z tym zakonem pozwalają sądzić, że i tu jakieś znaczenie mogła mieć jego inicjatywa⁸³.

Lubelskie inwestycje monarchy niewątpliwie dopingowały też środowisko mieszczańskie w Lublinie, jak widzieliśmy aktywne przy fundacji klasztoru Brygidek i prac w kaplicy zamkowej, do własnych pobożnych inicjatyw: śladem tego jest budowa kościoła i szpitala Świętego Ducha ukończona w latach 1419–1421⁸⁴.

* * *

Ożywienie gospodarcze i wzrost znaczenia politycznego miasta, widoczne choćby w powoływaniu jego reprezentantów na gwarantów umów pokojowych z krzyżakami w 1418 i 1422 r. (nie ma ich jeszcze na akcie toruńskim z 1411 r.)⁸⁵, to niejedyny skutek zainteresowania Władysława Jagiełły Lublinem. Lokalizacja wotum grunwaldzkiego, freski w kaplicy Świętej Trójcy, sprowadzenie relikwii Drzewa Krzyża Świętego do klasztoru Dominikanów, budowa kościoła i szpitala Ducha Świętego wskazują wyraźnie, że intencją króla i wspierających go miejscowych czynników kościelnych i miejskich było wzbogacenie życia duchowego wszystkich mieszkańców, uczynienie z tego miasta miejsca świadczącego o możliwości współlistnienia zarówno wschodnich, jak i zachodnich wartości kulturowych. Docenianie przez monarchę wszelkich tego typu inicjatyw, a nawet ich inspirowanie pozwala mniemać, że mogło to być częścią planu ulokowania w Lublinie biskupstwa terytorialnie łączącego dwie odmienne kulturowo części państwa. Nie miało to zaradzić jedynie trudnościom finansowym biskupa chełmskiego, ale mogło służyć także ideowym i propagandowym celom Władysława Jagiełły.

THE REASONS WHY KING WŁADYSŁAW JAGIELLO'S GRUNWALD VOTIVE OFFERING WAS MADE IN LUBLIN

The cloister of the Order of St. Bridget of Sweden, founded in Lublin in 1412–1435, as well as the Our Lady of Victories and the Sending of the Apostles church built for the convent, were King Władysław Jagiełło (Władysław Jagiełło)'s votive offering for the victory of the Polish army in the

H. Manikowska i H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 288–296; idem, *Dominikańskie sanktuarium Krzyża św. w Lublinie do połowy XVII wieku*, [w:] *Dominikanie w Lublinie...*, s. 145–146; J. R. Marczewski, *op. cit.*, s. 152; R. Skrzyniarz, *Duszpasterstwo dominikanów w Lublinie do końca XVI wieku*, [w:] *Dominikanie w Lublinie...*, s. 107.

⁸³ Na kult św. Krzyża jako właściwy dla duchowości Władysława Jagiełły wskazują U. Borkowska, *Życie religijne polskich Jagiellonów. Zarys problematyki*, [w:] *Chrzest Litwy...*, s. 166–167 i C. Deptuła, *op. cit.*, s. 141.

⁸⁴ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej...*, cz. II, nr 230, 237; J. R. Marczewski, *op. cit.*, s. 143–145.

⁸⁵ A. Gąsiorowski, *Polscy gwaranci traktatów z krzyżakami. XIV-XV wiek*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1971, nr 112–113, s. 251.

battle of Grunwald (Tannenberg) in 1410. The choice of the place for this foundation was motivated, according to historians, by the king's special consideration for Lublin, out of his fondness for the deserving town at the time of the establishment of the Polish-Lithuanian Union. However, there are grounds to conclude that underlying this decision was the already made plan to establish the new diocese of Lublin based on the existing diocese of Chełm, and on Lublin Land, which belonged to the diocese of Krakow at the time. The amalgamation of the centers in Lublin and Chełm located on the border of two circles of religious culture (Latin and Byzantine) and the recognition of the thus established diocese as a votive offering for the Grunwald victory might have served to commemorate and promote the ideas motivating the king's activities right after the Great War against the Teutonic Knights: to present himself as the executor of God's will, who punished the Teutonic Order, and to emphasize the need for cooperation between the West and the East both in the political and religious spheres, which would culminate in the union of the Churches.

The plan to make Lublin the seat of diocese, revealed in 1424, came to nothing because of the objections of Krakow Bishop Zbigniew Oleśnicki, but it contributed to elevating the importance of Lublin as a religious center, where, under the inspiration of the king, apart from the Grunwald votive offering, frescoes were made in the Holy Trinity Chapel, a relic of the Holy Cross Wood was brought to the Dominican monastery, and the Holy Spirit Church and Hospital were built.